

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗ ΑΣΤΙΚΗ ΤΑΞΗ¹

Christophe Charles *

- Jürgen Kocka (επιμ.), *Bürgertum im 19. Jahrhundert, Deutschland im europäischen Vergleich*, Μόναχο 1988, 3 τόμοι και *Bildungsbürgertum im 19. Jahrhundert, Teil IV, Politischer Einfluss und gesellschaftliche Formation*, Klett-Cotta, Στουτγάρδη, 1989, 238 σελ.
- Lothar Gall, *Bürgertum in Deutschland*, Siedler Verlag, Βερολίνο, 1989, 640 σελ.

Η αδυναμία του φιλελευθερισμού και του κοινοβουλευτισμού στην αυτοκρατορική Γερμανία, η παθητικότητα, και δη η συναίνεση, εμπρός στην έλευση του εθνικοσοσιαλισμού, δύο χαρακτηριστικά γνωρίσματα του φαινομένου που αποκαλείται από τους Γερμανούς ιστορικούς Sonderweg (ιδιαίτερος δρόμος), μπορούν μήπως να εξηγηθούν από τις κοινωνικές ιδιαιτερότητες της ανάπτυξης της γερμανικής αστικής τάξης; Γερμανοί ιστορικοί αντιμετωπίζουν αυτό το ερώτημα, καθώς και κάποια άλλα που θέτουν οι σημερινές αναστατώσεις με πολύ διαφορετικές μεθόδους, ενδεχομένως ανταγωνιστικές: ίσως χρειάζεται να δοκιμάσουμε να συνεκτιμήσουμε τη συνεισφορά αυτών των μεθόδων.

Την ώρα που οι Γερμανοί βγαίνουν ξαφνικά από μια έκτακτη κατάσταση σαράντα ετών και τονίζουν τη φιλαρέσκειά τους μέχρι του σημείου να αναπαράγουν τις δύο προηγούμενες επαναστάσεις τους τηρώντας τις ακριβείς επετειακές αναλογίες: κατάρρευση του τείχους και της Αυτοκρατορίας (Νοέμβριος 1989-Νοέμβριος 1918), βουλευτικές εκλογές (Μάρτιος 1990-Μάρτιος 1848), μια σειρά βιβλίων που πραγματεύονται τη γερμανική αστική τάξη μάς δίνουν νέα στοιχεία, για να κατανοήσουμε αυτό που οι Γερμανοί ιστορικοί αποκαλούν «ιδιαίτερο δρόμο» (Sonderweg), απόληξη του οποίου είναι οι σημερινές αναστατώσεις.

Απλουστεύοντας, θα μπορούσε κανείς να διατυπώσει την θεματική αυτή με τη μορφή μιας ερώτησης: η αδυναμία του φιλελευθερισμού και του κοινοβουλευτισμού στην αυτοκρατορική Γερμανία, η παθητικότητα, και δη η συναίνεση, στην έλευση του εθνικοσοσιαλισμού κατά την δεκαετία του 1930, δύο χαρακτηριστικά στοιχεία του Sonderweg, θα μπορούσαν μήπως να εξηγηθούν από τις ιδιαιτερότητες της κοινωνικής ανάπτυξης της γερμανικής αστικής τάξης; Προκειμένου να απαντήσουν σε αυτή την ερώτηση που καθορίζει οποιαδήποτε ερμηνεία της σύγχρονης γερμανικής ιστορίας — συνεπώς και το μέλλον —, ο Jürgen Kocka και οι συνεργάτες του από τη μια μεριά, ο Lothar Gall από την άλλη, υιοθέτησαν δύο αντίστροφες προσεγγίσεις. Οι πρώτοι επέλεξαν τη συγκριτική, διεπιστημονική και κοινωνιολογική μέθοδο και την ενδοσκόπηση κοινωνικών ομάδων. Ο δεύτερος προτίμησε τη, δίκην μονογραφίας, ιστορική διερεύ-

νηση μιας οικογένειας, την επικών διαστάσεων περιγραφή εννέα γενεών της δυναστείας των Μπάσερμαν, που ήσαν εγκατεστημένοι κυρίως στο Μάνχαϊμ. Εδώ ο ιστορικός συνδιαλέγεται διαρκώς με το μοντέλο του και το αντιπαραβάλλει με το μυθιστόρημα μιας οικογένειας ευπατριδών της Λυβέκκης, την οποία απαθανάτισε ο Thomas Mann στο βιβλίο του *Οι Μπούντεμπρουκ*. Τα αποτελέσματα, ωστόσο, των δύο εγχειρημάτων δεν απέχουν και πολύ μεταξύ τους, μολονότι, λόγω της διαφορετικής τους συσκευασίας, λίγες είναι οι πιθανότητες να διαβαστούν τα βιβλία αυτά από τους ίδιους αναγνώστες. Η κλασική ερμηνεία του γερμανικού Sonderweg είναι απλή, σχεδόν υπερβολικά απλή. Επειδή δεν ακολούθησε την αγγλική οδό των μεταρρυθμίσεων ή, μετά την αποτυχία της Επανάστασης του 1848, τον γαλλικό δρόμο της επανάστασης, η γερμανική αστική τάξη αναγκάστηκε να συνάψει έναν συμβιβασμό με τις παραδοσιακές άρχουσες τάξεις: την πρωσική αριστοκρατία, τον στρατό, τη γραφειοκρατία. Μερικοί μάλιστα ιστορικοί μιλούν για «εμφεουδαλισμό της αστικής τάξης».

Οι σχέσεις με την τάξη των ευγενών

Οι συγκρίσεις σε διεθνές επίπεδο της τριλογίας που διευθύνει ο J. Kocka επιτρέπουν να ανασκευαστεί αυτή η πρώτη θέση, μέσα από την ανάλυση των σχέσεων της αριστοκρατίας και της αστικής τάξης στις διάφορες ευρωπαϊκές χώρες. Η αντιπαράθεση με την κατάσταση που επικρατούσε στην Αγγλία και στη Γαλλία, ή, αντίστροφα, με τις χώρες της ανατολικής Ευρώπης (Αυστροουγγαρία, Πολωνία) καταλήγει σε ένα παράδοξο συμπέρασμα. Ο γερμανικός συμβιβασμός εξηγείται λιγότερο από την συγχώνευση μεταξύ της αριστοκρατίας και της αστικής τάξης και περισσότερο από την απόσταση που διατηρήθηκε μεταξύ αυτών των δύο κοινωνικών ομάδων.

Αντίστροφα, οι πιο φιλελεύθερες χώρες, ή εκείνες όπου κυριάρχησαν περισσότερο οι καπιταλιστικές αξίες, είναι αυτές στις οποίες συμβαίνουν συχνότερα οι μεταπηδήσεις μεταξύ της αριστοκρατίας και της μεγαλοαστικής τάξης μέσω των κοινωνικών σχέσεων (γάμοι) ή των επαγγελματικών (κοινά οικονομικά συμφέροντα), των τρόπων ζωής ή των εκπαιδευτικών μηχανισμών: η βικτωριανή Αγγλία, με τα public schools και τα πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Καίμπριτζ, είναι η χώρα που προώθησε περισσότερο από όλες αυτών τον τρόπο ενσωμάτωσης της νέας αστικής τάξης στο establishment [κατεστημένο]. Τούτη η διαπίστωση παραπέμπει, κατά τον Jürgen Cokka, σε μια απουσία που χαρακτηρίζει την γερμανική περίπτωση: την έλλειψη δηλαδή εκείνης της μεταβατικής κοινωνικής ομάδας μεταξύ του Παλαιού Καθεστώτος και της ανεπτυγμένης καπιταλιστικής κοινωνίας, η οποία, στη Γαλλία, ονομάστηκε «les notables» [προύχοντες], απαντάται και στην Ιταλία και της οποίας το ισοδύναμο στην Αγγλία ή την Ουγγαρία αποκαλείται gentry [μικρή αριστοκρατία].

Αυτή η ιθύνουσα τάξη συνδυάζει ορισμένα παλαιά χαρακτηριστικά (κοινωνική και πολιτική κυριαρχία που θεμελιώνεται στην γαιοκτημοσύνη, στο τιμοκρατικό εκλογικό σύστημα, στις πελατειακές σχέσεις) με κάποια νέα (ουμανιστική παιδεία που δικαιολογεί την μονοπώληση από την πλευρά της των σημαντικών κρατικών θέσεων και την αντιπροσώπευση των τοπικών συμφερόντων). Στη Γερμανία η καθυστερημένη εκβιομηχάνιση και η απήχηση της Γαλλικής Επανάστασης, η οποία περιορίστηκε στο δυτικότερο τμήμα της χώρας, δεν δημιούργησαν τις συνθήκες που θα επέτρεπαν τη γέννηση αυτής της υβριδικής

* Ο Christophe Charles είναι ιστορικός, διευθυντής έρευνας στο CNRS. Έχει δημοσιεύσει τα βιβλία *Les Élités de la République (1880-1900)*, Fayard, Παρίσι, 1990 και *Naissance des «intellectuels» (1880-1900)*, Éditions de Minuit, Παρίσι, 1990.

κοινωνικής ομάδας που προετοίμασε τη μεταγενέστερη βαθμιαία συγχώνευση της μεγαλοαστικής τάξης και της τάξης των ευγενών.

Η άλλη ιδιαιτερότητα της γερμανικής αστικής τάξης είναι η ύπαρξη, στους κόλπους της, μιας μερίδας, της οποίας το μιν ισοδύναμο δύσκολα απαντάται αλλού, η δε ονομασία είναι σχεδόν μη μεταφράσιμη: Bildungsbürgertum [μορφωμένη αστική τάξη]. Ο Bildungsbürger [μορφωμένος αστός] διαφοροποιείται μέσω της κλασικής και πανεπιστημιακής του μόρφωσης, κάτι που δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην η γαλλική έκφραση «bourgeoisie à talent» [αστική τάξη του ταλέντου]. Αν και τούτη η αστική μερίδα στήριξε καταρχάς το φιλελεύθερο και μεταρρυθμιστικό κίνημα της περιόδου του Vormärz (πρώτο ήμισυ του 19ου αιώνα), σιγά-σιγά, κατά την περίοδο της αυτοκρατορίας ή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, κατακλήθηκε από εθνικιστικές ή αντιδραστικές τάσεις, γιατί φοβήθηκε μήπως χάσει τις προνομιακές της κτήσεις στον κρατικό μηχανισμό ή την πολιτιστική ζωή ή ακόμη και την κοινωνική της θέση, κατά την κρίση της δεκαετίας του 1930. Η ισχύς της «πολιτισμικής αστικής τάξης» έγκειται στους στενούς δεσμούς της με τα δημόσια λειτουργήματα — εξ ου και διατηρεί ορισμένα χαρακτηριστικά της καθ' ιεραρχίαν αστικής τάξης του Παλαιού Καθεστώτος — και στην πεποίθησή της, πριν από την επίτευξη της γερμανικής ενότητας, ότι ενσαρκώνει όλη την ουμανιστική κληρονομιά της Μεταρρύθμισης.

Ο Η. Best μέσα από μια διαφωτιστική σύγκριση του πολιτικού προσώπου της γαλλικής Εθνικής Συντακτικής Συνέλευσης του 1848 και του Κοινοβουλίου της Φραγκφούρτης δείχνει ότι αυτή η μερίδα της αστικής τάξης υπερερεί, πολύ περισσότερο απ' ό,τι συμβαίνει στη Γαλλία, στις νέες πολιτικές ελίτ. Εν τούτοις δεν έχει καθόλου αυτονομηθεί από το κράτος, έτσι ώστε να εδραιώσει την κοινωνική της θέση. Κατά συνέπεια, ούτε πριν ούτε μετά από την ενοποίηση, μπόρεσε να παίζει το ρόλο των γαλλικών ή των αγγλικών, ακόμη και των ιταλικών ελευθέρων επαγγελματιών, που είχαν αναλάβει την ανθεκτική στο χρόνο πολιτική αντιπροσώπευση των άλλων κοινωνικών στρωμάτων και ήσαν βαθιά αφοσωμένα στον φιλελευθερισμό και στον κοινοβουλευτισμό.

Παρομοίως, το πνεύμα αποκλειστικότητας και η προσήλωση στις κλασικές αξίες του Bildungsbürgertum, οι οποίες φαντάζον ολοένα και πιο ξένες σε μια χώρα που εκβιομηχανίζεται, στέρησαν από τούτη την κοινωνική τάξη τη δυνατότητα να ηγηθεί του «λαού», έναν ρόλο που διεκδίκησε επιτυχώς η ιντελιγκέντσια, επί παραδείγματι, της ανατολικής και βόρειας Ευρώπης, η αιχμή του δόρατος των εθνικιστικών, ακόμη και των σοσιαλιστικών κινήσεων (Πολωνία, Τσεχοσλοβακία, Φινλανδία, Νορβηγία).

Τα στοιχεία ταυτότητας και ισχύος της γερμανικής αστικής τάξης είναι ταυτόχρονα οι πηγές της αδυναμίας της να γίνει μια πραγματικά ηγετική τάξη, δηλαδή να επιβάλει τη νομιμότητά της στις άλλες τάξεις ή κοινωνικές ομάδες. Πράγματι, όπως επισημαίνει ο Η. Kaelble, στη Γερμανία είναι το κράτος που οργανώνει την κοινωνική ιεραρ-

χία της αστικής τάξης, και που, συνεπώς, την διαιρεί. Επιπλέον, η ταχεία και κεντρικά προωθημένη εκβιομηχάνιση, καθώς και η συγκέντρωση των επιχειρήσεων που είναι πιο προχωρημένη απ' ό,τι στη Γαλλία ή στη Μεγάλη Βρετανία, στέρησαν την οικονομική αστική τάξη από πλατιά ερείσματα μεταξύ των αγροτικών στρωμάτων και των μεσαίων τάξεων που να συμμερίζονται τις δικές της αξίες, πράγμα που την υποχρεώνει να συμμαχήσει με το κράτος και με τις παλαιές άρχουσες τάξεις, προκειμένου να αντιμετωπίσει την εργατική πρόκληση, η οποία ήταν πολύ πιο οργανωμένη απ' ό,τι στη Γαλλία και πιο ριζοσπαστική απ' ό,τι στην Αγγλία.

Η διαφορά στην εξέλιξη της γερμανικής αστικής τάξης γίνεται μάλιστα ακόμη πιο κραυγαλέα αν τη συγκρίνουμε με αυτήν αποκεντρωμένων χωρών ή χωρών με ανίσχυρη τάξη ευγενών, όπως η Ελβετία ή τη Σουηδία. Στην Ελβετία στρώματα της αστικής τάξης με διαφορετική προέλευση συγχωνεύονται προοδευτικά και συνάπτουν πολιτικούς συμβιβασμούς, όταν η αμφισβήτηση των μεσαίων ή των λαϊκών τάξεων και των διανοουμένων γίνεται εξαιρετικά σφοδρή. Όμως η αμφισβήτηση αυτή παραμένει πάντοτε μέσα σε ορισμένα όρια (εδώ το φάσμα της επαναστατικής Γαλλίας είναι πολύ χρήσιμο), γιατί η αστική τάξη, ανοιχτή σε καινούργιους ανθρώπους, παρουσιάζεται σαν μια ευρύτερη μεσαία τάξη που υπερασπίζεται την ηθική της εργασίας, τον πατριωτισμό, ελβετικό ή καντονιακό, και τη δημοκρατία απέναντι στους εξωτερικούς κινδύνους.

Δεν πρέπει ωστόσο οι αντιθέσεις αυτές να ερμηνευτούν υπό το πρίσμα της καθυστέρησης απέναντι σε ένα μοντέλο γραμμικής εξέλιξης, το οποίο θα εξομοίωνε την πρόοδο με την πορεία προς τη Δύση. Η ανάλυση, επί παραδείγματι, ορισμένων τομέων της κοινωνικής πολιτικής στη Γαλλία και στη Γερμανία δείχνει ότι, όσον αφορά την οργάνωση των βιομηχανικών σχέσεων ή την πολιτική υγείας, η Αυτοκρατορία του Γουλιέλμου ήταν πιο προχωρημένη από την, φερόμενη ως δημοκρατική, ρεπουμπλικανική Γαλλία. Στη Γερμανία το κράτος κατόρθωσε να επιβάλει πιο εύκολα ορισμένους κανόνες του παιχνιδιού που προμήνυαν το σημερινό κράτος προνοίας, ενώ στη Γαλλία η αστική τάξη, στο όνομα του φιλελευθερισμού και με στήριγμα την ανεξάρτητη μικροαστική τάξη, προφυλάσσοντας ζηλότυπα την ελευθερία των κινήσεών της, κατόρθωσε να ματαιώσει τα νομοθετήματα που θεωρούσε εξαιρετικά περιοριστικά. Το τίμημα που η τελευταία κλήθηκε να καταβάλει ήταν αγριότερες και πλέον εκρηκτικές κοινωνικές συγκρούσεις στη βιομηχανία, καθώς και ένα ποσοστό θνησιμότητας του γαλλικού πληθυσμού — κυρίως εξαιτίας της ευλογίας και της φυματίωσης — υψηλότερο απ' ό,τι ανατολικά του Ρήνου.

Ενότητα και παιδεία

Συνεπώς η ισοδυναμία που έγινε πολύ γρήγορα αποδεκτή για τον 19ο αιώνα: φιλελευθερισμός = αστική τάξη = πρόοδος είναι εν μέρει μόνον αληθής, κάτι που γίνεται σαφέστερο όσο ανατολικότερα

στρέφεται κανείς. Έτσι, στην Ουγγαρία τις μεταρρυθμίσεις που συνδέονται με την Aufklärung [Διαφωτισμό] τις προωθούν οι ευγενείς, που ήσαν ισχυρότεροι αριθμητικά απ' ό,τι η αστική τάξη προετοιμάζον έτοι την ανάπτυξη του σύγχρονου καπιταλισμού, τον οποίο θα επωμιστεί μια αυτόχθονη αστική τάξη ελάχιστα ανεπτυγμένη. Παρομοίως, στην Πολωνία η αστική τάξη είναι διαιρεμένη εξαιτίας του εδαφικού τεμαχισμού της χώρας και των αποκλιόντων οικονομικών συμφερόντων απ' αυτής, τον αγώνα για την εθνική παλιγγενεσία ή τις δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις θα τον επωμιστούν η διανοήση ή οι ευγενείς.

Τα συνοπτικά αυτά παραδείγματα δείχνουν αδιαμφισβήτητα τη βαρύτητα που έχουν οι πολιτισμικές αξίες των αντιμετώπων κοινωνικών ομάδων σε σχέση με τους οικονομικούς ή πολιτικούς παράγοντες, οι οποίοι κατά κανόνα μνημονεύονται για να εξηγηθούν οι διαφορετικοί τρόποι ανάπτυξης των ευρωπαϊκών αστικών τάξεων. Αρχικά υποτελείς στα πλαίσια των κοινωνιών του Παλαιού Καθεστώτος, οι αστικές τάξεις της Γερμανίας, καθώς και των χωρών της ανατολικής Ευρώπης, κατέκτησαν προοδευτικά την κοινωνική τους ταυτότητα δημιουργώντας πολιτισμικούς θεσμούς: ακαδημίες, αναγνωστικούς συλλόγους, διάφορες εταιρείες. Κατ' αυτόν τον τρόπο παραβιάστηκαν, στην Αυστροουγγαρία και στη Γερμανία της περιόδου του Vormärz, οι ιεραρχικοί ή επαγγελματικοί φραγμοί, πιο σπάνια όμως του θρησκευματος. Οι ειδικοί εκπαιδευτικοί μηχανισμοί της αστικής τάξης, αντικείμενο ιδιαίτερης συστηματοποίησης στη Γερμανία, οργανώνονται επίσης σ' αυτήν την πρώτη φάση εκκόλαψης. Η έλλειψη πολιτικού βάρους ωθεί ακόμη περισσότερο τη γερμανική αστική τάξη να επενδύσει στην Bildung [μόρφωση], προκειμένου να διαφοροποιηθεί από τις κατώτερες ή ανώτερες κοινωνικές ομάδες. Στην Bildung στηρίζεται επίσης η τομή ανάμεσα στο Bildungsbürgertum [μορφωμένη αστική τάξη] και στη βιομηχανική αστική τάξη, η οποία κατευθύνει συνήθως τους διαδόχους της σε λιγότερο εξευγενισμένες και περισσότερο τεχνικές σταδιοδρομίες. Ωστόσο η ουμανιστική εκπαίδευση του Gymnasium, στο βαθμό που αναπτύσσεται την περίοδο που προηγείται της γερμανικής ενότητας, έχει επίσης την αποστολή να προαγάγει τις αξίες του πατριωτισμού και της ευταξίας, εχέγγεια για την πραγματοποίηση αυτής της ενότητας, μια και η πρώτη μορφή υλοποίησης της γερμανικής ενότητας ήταν η γερμανική παιδεία. Μετά το 1848, εισάγονται σιγά-σιγά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση οι αθλητικές ασκήσεις, στάδιο προπαρασκευής για τη στρατιωτική ζωή, ενώ καλλιεργείται η συστηματική εξύμνηση των νικών και των στρατηγών της Πρωσίας.

Επίσης, αντίθετα με τη Γαλλία όπου η εκπαίδευση, έχοντας αφομοιώσει τις ιδέες του Διαφωτισμού και της Γαλλικής Επανάστασης, έχει την αποστολή να διαμορφώσει αυτόνομους πολίτες, ικανούς να συμμετέχουν στη δημόσια ζωή, στη Γερμανία το κρατικό πνεύμα και το ιδεώδες της μόρφωσης του πολίτη κατά την Gründerzeit [περίοδο

της θεμελίωσης] θα δώσουν τη θέση τους, την εποχή της Αυτοκρατορίας, στην καταπίεση και στο σεβασμό της καθεστηκούς αρχής. Αυτά τα στοιχεία για την ιστορία της εκπαίδευσης — θα ευχόμαστε να είχαμε περισσότερα στη διάθεσή μας και για άλλες χώρες, μια και είναι πρόδηλος ο καθοριστικός τους ρόλος — μας επιτρέπουν να κατανοήσουμε πώς θα έπρεπε να ερμηνευτεί η θέση του “εκφρασευδαλισμού” της γερμανικής αστικής τάξης. Χωρίς επ' ουδενί να εντάσσονται στους κόλπους των ευγενών, οι Γερμανοί αστοί που φοιτούσαν στο Gymnasium ή στα πανεπιστήμια ήσαν εμπιστευμένοι από τις αξίες της αριστοκρατίας, καθώς ο ελιτισμός της Bildung έπαιζε ρόλο ανάλογο με το πνεύμα της κλάσας της αριστοκρατίας.

Οι εγγονοί

Αυτή η υπόθεση τεκμηριώνεται πλούσια στην πολύ λεπτή και διαφωτιστική συγκριτική μελέτη της Ute Frevert για τον ρόλο της μονομα-

χίας στη γερμανική και αγγλική κοινωνία του 19ου αιώνα. Ενώ η μονομαχία στους κόλπους των Άγγλων αριστοκρατών σταδιακά ατονεί, καθώς αυτοί ασπάζονται το ιδεώδες του gentleman και καλλιεργούν το συλλογικό πνεύμα και την αυτοπειθαρχία μέσω του αθλητισμού, στη Γερμανία, αντίθετα, δεν παύει να ευδοκμεί, τόσο μεταξύ των αριστοκρατών όσο και μεταξύ των αστών. Για τη σπουδάζουσα νεολαία η μονομαχία λειτουργεί σαν τελετή μύησης. Ο Bildungsbürger διαδηλώνει μέσω της μονομαχίας την αξία της ατομικότητάς του, εφόσον διακυβεύει τη ζωή του για να κατοχυρώσει την κοινωνική του θέση, όπως ακριβώς κάνει κατά παράδοση ο αξιωματικός. Μέσω λοιπόν αυτής της φυσικής και συμβολικής πρακτικής διαωνίζεται το πρότυπο της αστικής τάξης ως «σώματος», έτσι

όπως διατηρείται η έννοια του «σώματος» στην τάξη των ευγενών ή στο στρατό.

Το αληθινό οικογενειακό μυθιστόρημα του Lothar Gall συμπληρώνει επιτυχώς αυτό το γενικό πανόραμα, όπου, σε τελευταία ανάλυση, πρωταγωνιστεί η “μορφωμένη αστική τάξη” [Bildungsbürgertum]. Ο Lothar Gall επέλεξε εσκεμμένα μιαν οικογένεια της οικονομικής αστικής τάξης, η οποία δραστηριοποιείται στη δυτική περιοχή της Γερμανίας, την πιο σημαδεμένη από τη γαλλική επιρροή και με πρόωμη ανάπτυξη. Μέσα από τη μοίρα των γενεών που διαδέχονται η μία την άλλη μεταξύ των δύο κατακλυσμών που περισφίγγουν τη γερμανικά ιστορία — τον Τριακονταετή Πόλεμο και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο — επανευρίσκουμε τα προηγούμενα σφαιρικά σχήματα. Η ρομαντική και ιδεαλιστική γενιά της πριν από το 1848 περιόδου — η οποία βλέπει στον φιλελευθερισμό και στον ηγετικό ρόλο της αστικής τάξης τις συνθήκες γέννησης μιας ανοιχτής και αταξικής κοινωνίας — δίνει τη θέση της σε μια ρεαλιστική γενιά, που έχει συνείδηση της αδυναμίας της να ηγηθεί πραγματικά μιας χώρας όπου οι παραδοσιακές τάξεις εξακολουθούν να βρίσκονται σε θέση ισχύος. Οι εγγονοί που αρχίζουν να χάνουν την αρχική οικογενειακή νοο-

τροπία θα αμφισβητήσουν με τη σειρά τους την προηγούμενη γενιά. Ένας από αυτούς, ο Έρνστ Μπάσεριμαν, από τους ηγέτες του Φιλελεύθερου Εθνικού Κόμματος, πλήρως αφοσιωμένος στο Ράιχ του αυτοκράτορα Γουλιέλμου, υποστηρίζει την πρωσική τάξη πραγμάτων, τον γερμανικό ιμπεριαλισμό και συνηγορεί υπέρ μιας ταξικής κυριαρχίας χωρίς αδυναμίες. Αυτή είναι, κατά τον Μπάσεριμαν, η μόνη οδός του μέλλοντος για την αστική τάξη, της οποίας άλλωστε εκπροσωπεί ταυτόχρονα τα πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα. Άλλοι, όλο και περισσότεροι, εκπρόσωποι της ίδιας γενιάς θα υποστούν έναν κάποιον ταξικό υποβιβασμό.

Την εποχή των «Konzepte» [ένωση επιχειρήσεων] και των ανώνυμων εταιρειών, οι οικογενειακές επιχειρήσεις παρακαμάζουν ή δεν εξασφαλίζουν πλέον σε όλους τους κληρονόμους αυτόνομο μέλλον. Οι γόννοι αυτοί των αστών, υπερήφανοι για την αλλοτινή αυτονομία τους, γίνονται έμμισθα στελέχη. Ορισμένοι, τέλος, σύμφωνα με το σχήμα βάσει του οποίου οργανώνεται το μυθιστόρημα *Οι Μπούντεμπρονκ*, εγκαταλείπουν την οικονομία για μια διοικητική ή καλλιτεχνική σταδιοδρομία. Πρόκειται μήπως για την εκλέπτυνση της τελευταίας γενιάς που μεταπηδά από τη συσσώρευση στην απόλαυση, σύμφωνα με ένα στερεότυπο που παρατηρείται σε πολλές οικογένειες αυτής της περιόδου;

Ο Lothar Gall προτείνει, αντίθετα, μια παράδοξη ερμηνεία: η τέχνη και η επιστήμη την περίοδο του Δεύτερου Ράιχ είναι οι μόνοι τομείς όπου η κεντρική αξία της αστικής τάξης, η *Selbständigkeit* [αυτονομία] μπορεί ακόμη να ευδοκιμεί ανεμπόδιση. Ο καλλιτέχνης και ο επιστήμονας, στη σύγχρονη εποχή, αμφισβητούν τα κληροδοτημένα πολιτισμικά πλαίσια, τις αστικές συμβάσεις που έχουν παγιωθεί σε δόγμα — όπως ακριβώς ο πρώτος φιλελευθερισμός της περιόδου του *Vormärz* αμφισβητούσε τη συντεχνιακή τάξη του Παλαιού Καθεστώτος. Ο καλλιτέχνης ή ο επιστήμονας, πολίτες του κόσμου, εννοούν να ξεπεράσουν τους νέους εθνικούς φραγμούς, τις απαρχές των καταστροφών που όλοι ξέρουμε.

Ο τελευταίος επιφανής Μπάσεριμαν, ο Άλμπερτ, περίφημος ηθοποιός του θεάτρου και του κινηματογράφου στη δεκαετία του 1920, αρνείται να συνθηκολογήσει με τη δικτατορία και επιλέγει την εξορία. Ωστόσο είναι φανερό πως αυτή η εξαιρετική στάση, αν και σαφώς υπογραμμίζει τη δυνατή συνέχεια μεταξύ ορισμένων από τις αρχικές αξίες της αστικής τάξης και ενός σύγχρονου ουμανισμού, δεν ήταν

καθόλου ο δρόμος που επέλεξε η πλειονότητα των μελών είτε της οικονομικής αστικής τάξης είτε του *Bildungsbürgertum*.

Η αντιπαράβολή αυτών των διαφορετικών μελετημάτων αναδεικνύει καλύτερα από μια εκτενή πραγματεία περί της μεθόδου τις κρίσιμες επιλογές που διχάζουν την πρακτική της κοινωνικής ιστορίας στη Γερμανία και στην Ευρώπη. Είναι πρόδηλο ότι η ιδανική οδός θα ήταν η παλινδρόμηση ανάμεσα στις σφαιρικές συγκρίσεις και τις σχεδόν εθνογραφικές μονογραφίες εις βάθος. Το ζήτημα αυτό απασχολεί, άλλωστε, καθ' οδόν, και τους συγγραφείς των διαφόρων υπό εξέταση βιβλίων. Ωστόσο λείπει ακόμη ανάμεσα σε αυτές τις ψηφίδες του μωσαϊκού το κονίαμα που θα σταθεροποιούσε τη στιλπνότητα των χρωμάτων, όπως επίσης απουσιάζει στην περίπτωση των συλλογικών έργων ο τηλεφακός, δίχως τον οποίο η ευρεία οπτική γωνία μάς δίνει μόνο συγκεχυμένες μορφές.

Οι Γάλλοι ιστορικοί πίστεψαν ότι έχουν βρει το κλειδί χρησιμοποιώντας τη μέθοδο των συλλογικών βιογραφιών². Η μέθοδος αυτή καθιστά δυνατή τη μετάβαση από το ατομικό οικογενειακό μυθιστόρημα στην πολυφωνία του ομαδικού πορτραίτου και παρακάμπτει τον κίνδυνο να περιοριστεί η αφηρημένη στατιστική σε φτωχές συσχετίσεις. Ωστόσο, για να σταθείς στην απαιτούμενη μέση απόσταση από το αντικείμενό σου, ασφαλώς δεν πρέπει να αγωνιάς — όπως συμβαίνει με τους Γερμανούς ιστορικούς — για την αναζήτηση των απαρχών των σημειώνων δραμάτων ή για τα σημεία που προμηνύουν ένα ανησυχητικό μέλλον.

Μετάφραση από τα γαλλικά: Βαγγέλης Μπιτσώρης
(Κέντρο Λογοτεχνικής Μετάφρασης-Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Liber*, τεύχος 2, Ιούνιος 1990.
2. Μεταξύ των πολυάριθμων έργων που χρησιμοποιούν λίγο-πολύ αυτήν τη μέθοδο παραθέτουμε τα εξής: F. Barbier, *Le Patronat du Nord sous le Second Empire*, Droz, Γενεύη, 1989· Ch. Charles, *Les Élités de la République (1880-1900)*, Fayard, Παρίσι, 1987· J. Estèbe, *Les Ministres de la République (1871-1914)*, Presses de la FNSP, Παρίσι, 1982· A. Plessis, *Régents et censeurs de la Banque de France sous le Second Empire*, Droz, Γενεύη, 1983· S. W. Serman, *Les Officiers français sous la Deuxième République et le Second Empire*, Atelier de reproduction des thèses, Λίλλη, 1978· B. Le Clère και V. Wright, *Les Préfets du Second Empire*, A. Colin, Παρίσι, 1973.